

98 9 (3-4)
mber 1998

EDELHERTEN OOK BUITEN DE OOSTVAARDERSPLASSEN?!

Marcel P. Huijser, Niels Kooyman & Edgar A. van der Grift

Sporen van een edelhert in Flevoland? Op zich is dat geen nieuws. Maar edelherten buiten de Oostvaardersplassen.... dat is wel opmerkelijk! Wij doen hier verslag van een waarneming en geven onze gedachten weer over een eventuele toekomstige populatie edelherten in het Praamweggebied en het Hollandse Hout direct naast de Oostvaardersplassen.

Eén van de pootafdrukken van het edelhert in het Praamweggebied. De afmetingen (let op de gulden) wijzen op een mannelijk dier, wat later juist bleek.
Foto Marcel Huijser

In 1992 werden edelherten geïntroduceerd in de Oostvaardersplassen (Van der Reest 1992). De populatie vertoonde in de jaren daarna een exponentiële groei (Cornelissen & Vulink 1996). Voorafgaand aan de introductie, in de herfst van 1991, werd er langs de 'droge' zijde van de Oostvaardersplassen (figuur 1) een raster geplaatst om te voorkomen dat de dieren het gebied zouden kunnen verlaten. De 'natte' zijde van de Oostvaardersplassen, die grenst aan het Markermeer, werd slechts voor een deel uitgerasterd. Op twee plaatsen langs de Knardijk wordt het raster onderbroken door een wildrooster. Verder lopen er drie grote watergangen aan de 'droge' zijde onder de spoorlijn Almere-Lelystad door: de Kottertocht, de Kitstocht en het Hoofddiep. Deze watergangen zijn afgesloten door een metalen of houten constructie vlak boven het wateroppervlak. Naast het feit dat het gebied 'open' is aan de zijde van het Markermeer, blijken rasters, wildroosters en andere versperringen in de praktijk nooit een absolute barrière voor edelherten te zijn.

Sporen!

Het was dan ook slechts een kwestie van tijd voordat edelherten ook buiten het gebied voorkwamen. In de afgelopen jaren is dat al meer dan eens gebeurd. Nu is dat nogmaals het geval. Op 18 oktober 1998 vonden we sporen van een edelhert buiten de Oostvaardersplassen in het Praamweggebied, aan de zuid-

en?! 3

ift
len nooit helemaal
meer ruimte geven?

en mens 7

cht voor z'n raap
in welken.
eidir... an een
en neemt!

11

steeds luider.
Nederland.

r last 15

van de koude,
r isoleert.

n 20

n te krijgen, zelfs niet
de wilde kat nog een
deren?

23

jeve

25

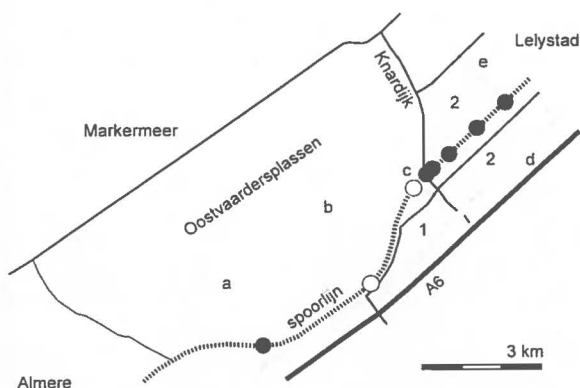
27

29

34

35

oben we deze afleve-
h waar voor uw geld
g met een paar verras-
een index op alle ver-
richten zeer welkom!

Figuur 1. Overzicht van de Oostvaardersplassen en omliggende gebieden. 1 = Praamweggebied; 2 = Hollandse Hout; a = Kottertocht; b = Kitstocht; c = Hoofddiep; d = Lage Vaart; e = Lage Dwarsvaart; O = Onderdoorgang onder spoorlijn, in principe geschikt voor edelherten; ● Onderdoorgang onder spoorlijn, moeilijk passeerbaar voor edelherten.

oostkant van de spoorlijn. Nadat wij Staatsbosbeheer, de beheerder van het gebied, hadden ingelicht kon Jan Griekspoor (SBB) onze waarneming later die week bevestigen. Naast loopsporen trof hij bovendien verse mest aan.

Intussen is het dier op 26 oktober 1998 in het Praamweggebied afgeschoten. Het bleek om een mannelijk edelhert te gaan van naar schatting drie jaar oud. Men had het dier geschoten, omdat er op dit moment onvoldoende voorzieningen of waarschuwingsborden zijn voor het auto- en treinverkeer. Direct nadat men het hert had gedood is het karkas binnen het Oostvaardersplassengebied gebracht. In het verleden hebben dode hoefdieren onder andere zeearenden aangetrokken. Staatsbosbeheer hoopt dat dat ook nu weer het geval zal zijn.

Leefgebied

Het Praamweggebied lijkt, net als de Oostvaardersplassen zelf, zeer geschikt voor edelherten. Het aangrenzende bosgebied het Hollandse Hout kent een gevarieerde begroeiing en vormt eveneens een prima leefgebied. Staatsbosbeheer staat zeker niet afwijzend tegenover het idee van hoefdierpopulaties in de bos- en natuurgebieden net buiten de Oostvaardersplassen. Zo lopen er nu reeds koniks binnen een schrikdraad in het Praamweggebied. Staatsbosbeheer heeft bovendien kortgeleden een onderzoeksopdracht gegeven aan het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-

DLO) in Wageningen. Het IBN-DLO onderzoekt de geschiktheid van deze gebieden voor verschillende soorten hoefdieren en of deze gebieden een geheel zouden kunnen vormen met de Oostvaardersplassen. Het gaat niet alleen om edelherten, maar ook om koniks, hekrunderen, en mogelijk zelfs wilde zwijnen en elanden.

Problemen

Voor eventuele openstellingen of introducties van start gaan moet eerst nog aandacht worden geschonken aan mogelijke problemen. Een voorbeeld is het risico van aanrijdingen met het trein- en wegverkeer. Het edelhert brengt door zijn afmetingen en gewicht (schouderhoogte 90-125 cm, 55-200 kg) immers heel andere risico's met zich mee dan bijvoorbeeld de ree (schouderhoogte 60-75 cm, 15-35 kg), momenteel het enige vrijlevende hoefdier buiten de Oostvaardersplassen. Ook zal men moeten nadenken over de gevolgen voor de land- en bosbouw. Een volledige omrastering van de eventuele nieuwe leefgebieden met een hoog hek of een verdere opsplitsing van de bewuste gebieden lijkt ons geen goede strategie. Nederland staat al zó vol met rasters en andere barrières dat versnippering en isolatie inmiddels één van de grootste problemen vormt voor het voortbestaan van veel lokale dierpopulaties. Gelukkig onderkent men dit probleem nu. Het huidige natuurbeleid is er op gericht om terughoudend te zijn met barrière vormende rasters. Zo probeert men op de Veluwe de laatste jaren een zo groot mogelijk aaneengesloten leefgebied te creëren voor onder andere edelherten door rasters te verwijderen.

Een voorbeeld van een onvoorzien en ongewenst neveneffect van rasters komt uit de Oostvaardersplassen zelf. De omrastering van de Oostvaardersplassen in 1991 is, ondanks de aanwezigheid van reeënpoortjes, waarschijnlijk mede verantwoordelijk geweest voor de achteruitgang met meer dan de helft van de reeënpopulatie in het gebied. De reeën waren in de wintermaanden voor een belangrijk deel aangewezen op foerageergebieden buiten de Oostvaardersplassen. Zij maakten gedurende de eerste paar jaar echter niet of nauwelijks gebruik van de ongeveer 50 cm hoge kruipplaatsen onder het hek (Cornelissen & Vulink 1996). Dit was mogelijk het gevolg van de hoge ruigte- en rietvegetatie voor de poortjes. Ongeluk-

kigerwijs viel de constructie van ter samen met een verhoging van waterpeil in het westelijk deel van de plassen (Huijser et al. 1995), de draagkracht voor reeën in het gebied zelf daalde. Overigens worden in de laatste jaren vaker getuigenissen van de dertien onderdoorgangen zijn regelmatig reeënsporen aangetroffen (pers. med. Jan Griekspoor).

Wegen uitrasteren

Wat voor maatregelen steller dan wel voor? Een schrikdraad is redelijk soortspecifiek voor koniks en hekrunderen en is weinig gevolgen voor andere soorten. Ook is dit type hek niet effectief in het landschap. Edelherten echter niet tegengehouden door schrikdraad. Om de kans op aanrijdingen met edelherten te minimaliseren is een robuustere barrière nodig. Het overwegen om niet de leefgebieden van de dieren te omrasteren, maar de infrastructuur te isoleren van de leefgebieden. Rijkswaterstaat heeft reeënervaring met het treffen van nederen voor fauna aan weg- en water (Oord 1995). Het gaat daarbij om het aanbrengen van barrières op de rijbaan als om het treffen van ontsnijdingen te voorkomen (het creëren van mogelijkheden). Het aanbrengen van barrières, zonder dat ook passagieren aangebracht, is meestal ongewenst. Voor de secundaire wegen in het gebied lijken snelheidsbeperkende maatregelen en het op grotere afstanden plaatsen van waarschuwingsborden goede opties.

Wageningen. Het IBN-DLO
kt de geschiktheid van deze
voor verschillende soorten
n en of deze gebieden een
uden kunnen vormen met de
ersplassen. Het gaat niet
n edelherten, maar ook om
eckrunders, en mogelijk zelfs
ijnen en elanden.

ntuele openstellingen of intro-
an start gaan moet eerst nog
worden geschonken aan moge-
lemen. Een voorbeeld is het
aanrijdingen met het trein- en
er. Het edelhert brengt door-
tingen en gewicht (schouder-
-125 cm, 55-200 kg) immers
re risico's met zich mee dan
eld de ree (schouderhoogte
15-35 kg), momenteel het
levende hoefdier buiten de
ersplassen. Ook zal men moe-
ken over de gevolgen voor
en bosbouw. Een volledige
g v de eventuele nieuwe
n met een hoog hek of een
osplitsing van de bewuste
jkt ons geen goede strategie.
staat al zó vol met rasters en
rières dat versnippering en
middels één van de grootste
vormt voor het voortbestaan
ale dierpopulaties. Gelukkig
nen dit probleem nu. Het
turbeleid is er op gericht om
id te zijn met barrière vor-
rs. Zo probeert men op de
laatste jaren een zo groot
teengesloten leefgebied te
onder andere edelherten
te verwijderen.

eld van een onvoorzien en
eveneffect van rasters komt
vaardersplassen zelf. De
an de Oostvaardersplassen
lanks de aanwezigheid van
, waarschijnlijk mede ver-
geveest voor de achter-
ne an de helft van de
e in het gebied. De reeën
wintermaanden voor een
l aangewezen op foera-
buiten de Oostvaarders-
akten gedurende de eer-
chter niet of nauwelijks
e ongeveer 50 cm hoge
onder het hek (Corne-
k 1996). Dit was moge-
van de hoge ruigte- en
or de poortjes. Ongeluk-

In maart 1992 werden 44 edelherten losgelaten in de Oostvaardersplassen. In oktober 1998 werd de populatie in dit gebied geschat op 360 dieren, meer dan 20% van de Nederlandse populatie. Foto Niels Kooyman

kigerwijs viel de constructie van het raster samen met een verhoging van het waterpeil in het westelijk deel van de plassen (Huijser et al. 1995), waardoor de draagkracht voor reeën in het gebied zelf daalde. Overigens worden de poortjes de laatste jaren vaker gebruikt: bij zeven van de dertien onderdoorgangen zijn regelmatig reeënsporen aangetroffen (pers. med. Jan Griekspoor).

Wegen uitrasteren

Wat voor maatregelen stellen we ons dan wel voor? Een schrikdraad als barrière is redelijk soortspecifiek voor koniks en hekrunders en heeft dus weinig gevolgen voor andere diersoorten. Ook is dit type hek niet echt opvallend in het landschap. Edelherten worden echter niet tegengehouden door een schrikdraad. Om de kans op aanrijdingen met edelherten te minimaliseren is een robuustere barrière nodig. Men kan overwegen om niet de leefgebieden van de dieren te omrasteren, maar juist de infrastructuur te isoleren van de omgeving. Rijkswaterstaat heeft reeds ruime ervaring met het treffen van maatregelen voor fauna aan weg- en waterwegen (Oord 1995). Het gaat daarbij zowel om het aanbrengen van barrières (voorkomen dat de dieren op de rijbaan komen) als om het treffen van ontsnipperende maatregelen (het creëren van passage-mogelijkheden). Het aanbrengen van barrières, zonder dat ook passages worden aangebracht, is meestal ongewenst. Voor de secundaire wegen in en rondom het gebied lijken snelheidsbeperkende maatregelen en het op grotere schaal plaatsen van waarschuwingsborden goede opties.

Spoorlijn

Ook de Nederlandse Spoorwegen zien het belang van ontsnipperende maatregelen in. Zo zijn voor de betreffende spoorlijn de huidige knelpunten en mogelijke oplossingen reeds in kaart gebracht (Van der Grift & Aartsen 1997). In het najaar van 1998 heeft men een begin gemaakt met de uitvoering van ontsnipperende maatregelen bij de spoorlijn. Het betreft onder andere de herinrichting van een onderdoorgang voor de Kottertocht. Deze onderdoorgang is in principe nu al geschikt voor edelherten. De twee onderdoorgangen bij de Kitstocht en het Hoofddiep zijn duikers. Ondanks de aanwezige barrières en het over het algemeen hoge waterpeil zouden hier ook edelherten kunnen passeren, maar dit zou wel zwemmend moeten gebeuren. Bij de Kitstocht zijn dit najaar loopplanken aangebracht, die zijn bedoeld voor de passage van kleine en middelgrote fauna, zoals knaagdieren en marterachtigen. Bij een inspectie van de laatstgenoemde onderdoorgang op 1 november 1998 troffen we onder andere sporen van een vos aan.

In het Hollandse Hout heeft de spoorlijn een vijftal onderdoorgangen voor voetgangers en fietsers (figuur 1). De tunnels zijn ruim genoeg voor de eventuele passage van edelherten. Voor de bewuste onderdoorgangen zijn ecologische aanpassingen voorgesteld, zoals zandstroken, stobbenwallen en de ont-

STEENMAR VERPLAAT VOOR MI

Gerard Müskens & Sim

Blijkbaar
Europa v
milieu be
'nieuwe'
gevolg d
en overla
daarvoor
zijn zond

Het wordt steeds belangrijker om de edelherten in Nederland meer vrije ruimte te geven. Geen hekken meer om herten-leefgebieden heen, maar langs mensen-infrastructuur! Foto Niels Kooyman

Het spoorviaduct over de Kottertocht, aan de rand van de Oostvaardersplassen. De inrichting van de onderdoorgang is kort geleden geschikt gemaakt voor de passage van dieren, met een natuurvriendelijke oever, een stobbenwal en een plas-dras berm. Foto Edgar van der Grift

wikkeling van dekkingbiedende en geleidende vegetatie rond de ingangen van de onderdoorgangen. Voor de voetgangersonderdoorgang vlak naast de Knardijk is zelfs voorgesteld om, in overleg met Staatsbosbeheer, ook de padenstructuur aan te passen, waardoor een rustige hoek ontstaat die kan leiden tot een betere benutting van de passage door de fauna. Naast de vijf bestaande onderdoorgangen in het Hollandse Hout zijn op dit traject nog een tweetal tunnelbuizen gepland voor kleine fauna. Indien onder het spoor uiteindelijk voldoende effectieve passagemogelijkheden komen door aanpassing van bestaande kunstwerken en/of het bou-

wen van nieuwe onderdoorgangen voor de fauna, zou een hoog hekwerk aan weerszijden van de spoorlijn kunnen worden geplaatst om aanrijdingen te voorkomen. Het huidige raster aan de kant van de Oostvaardersplassen biedt hiervoor goede mogelijkheden.

Eigen weg

Voor wat betreft mogelijke schade aan landbouwgewassen kan een parallel worden getrokken met de vrijlevende edelhertpopulaties op sommige delen van de Veluwe. Een combinatie van vergoedingen bij schade, een bepaalde vorm van verjaging van de landbouwgronden en/of maatregelen die de grootte van de populatie beperken, lijken dan de aangewezen weg. Hoe het in de toekomst precies zal gaan is nog onduidelijk. Vast staat echter dat, los van allerlei mooie plannen, de edelherten ook nu al hun eigen weg gaan....

Literatuur

- Cornelissen, P. & J.T. Vulink. 1996. Edelherten en reeën in de Oostvaardersplassen. Demografie, terreingebruik en dieet. Flevobericht nr. 397. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, Lelystad.
- Grift, E.A. van der & A.F. Aartsen. 1997. Versnippering van de natuur door railinfrastructuur in de Randstad. Een studie naar knelpunten en ontsnipperingsmaatregelen in de ecologische hoofdstructuur. Holland Railconsult i.o.v. NS.
- Huijser, M.P., H.J. Drost & Y.J.B. Röling. 1995. Vegetatieontwikkeling en cyclisch waterpeilbeheer in de Oostvaardersplassen. De Levende Natuur 96(6):213-222.
- Oord, J.G. 1995. Handreiking maatregelen voor de fauna langs weg en water. Rijkswaterstaat, Dienst Weg- en Waterbouwkunde.
- Reest, P. van der. 1992. Edelherten in de Oostvaardersplassen. Zoogdier 3(2):33.

Wij danken Perry Cornelissen, Jan Griekspoor en Geert Groot Bruinderink voor hun informatie en opmerkingen.

Marcel P. Huijser & Niels Kooyman, p/a VZZ, Oude Kraan 8, 6811 LJ Arnhem, tel. 026-3705318, zoogdier@bigfoot.com; Edgar A. van der Grift, Holland Railconsult, Vakgroep Landschap & Ecologie, Postbus 2855, 3500 GW Utrecht, tel. 030-2358667, e-mail: eavandergrift@hr.nl

Steenmarter verlaat via de blauwe haar dagrustplaats onder het rievilla. Foto Joop van Osch

